

ВИХОВАНЧУК Дарія,
здобувачка вищої освіти Донецького національного
університету імені Василя Стуса

**СУДОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ
СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПОКАРАНЬ ЗА МАЙНОВІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави відповідно до статті 3 Конституції України [1], який не втрачає актуальності в період дії правового режиму воєнного стану. Проте, повномасштабна збройна агресія росії проти України змусила законодавця радикально посилити каральну функцію кримінального закону. Прагнення держави оперативно реагувати на злочинність призвело до ухвалення низки актів (зокрема, Закону України № 2117-ІХ від 03.03.2022 р.) [3], які кардинально змінили правила кваліфікації злочинів проти власності. Зокрема, з березня 2022 року за крадіжку, вчинену в умовах воєнного стану, має наставати покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років (ч. 4 ст. 185 КК України) [2].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі судової влади у забезпеченні конституційного принципу справедливості під час призначення кримінальних покарань за майнові злочини в умовах воєнного стану, аналізі ефективності застосування матеріально-правових інструментів індивідуалізації відповідальності судами, а також у розробці рекомендацій щодо вдосконалення чинних норм Кримінального кодексу України.

Автоматичне переведення будь-яких майнових злочинів, вчинених під час воєнного стану, до категорії тяжких із підвищенням нижньої межі покарання (наприклад, за ч. 4 ст. 185 КК України - від 5 до 8 років позбавлення волі) породило колізію між каральною доцільністю та конституційними гарантіями захисту особи. У цих умовах саме судова влада стає центральним суб'єктом

захисту прав людини, балансуючи між жорсткою буквою закону та конституційним принципом справедливості.

Відповідно до ст. 61 Конституції України, юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [1]. Державне покарання не може бути механічним, воно має відповідати ступеню суспільної небезпечності діяння, обставинам його вчинення та особі правопорушника.

Варто звернути увагу на той факт, що КК України охоплює широкий спектр кримінальних правопорушень, ознаки яких встановлюються як у Загальній частині, так і в окремих статтях або частинах статей Особливої частини. Одна стаття або її частина може містити опис одного або кількох складів злочину. Склади злочину поділяються на такі види: звичайні (наприклад, крадіжка); привілейовані; кваліфіковані (із обтяжуючими ознаками, наприклад, крадіжка, вчинена за попередньою змовою групою осіб); особливо кваліфіковані (що містять найбільш небезпечні обставини, як-от крадіжка з проникненням у житло). При цьому покарання за вчинення злочину залежить від виду складу злочину [6].

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 15-рп/2004, принцип правової держави вимагає пропорційності між правопорушенням і заходами відповідальності, а санкція закону має залишати простір для суддівської дискреції [4]. Проте, кримінальне законодавство воєнного періоду продемонструвало відхід від цих засад: встановлення єдиної безальтернативної межі (від 5 років позбавлення волі) як за дрібну крадіжку в тилу, так і за розкрадання майна на територіях, де ведуться бойові дії, що нівелює принципи співмірності та індивідуалізації покарання. За умов обмеження гнучкості санкцій Особливої частини КК України, місія судового захисту перемістилася в площину Загальної частини КК України.

Аналіз практики свідчить, що суди активно протидіють законодавчим дисбалансам через два матеріально-правові інструменти. По-перше, на підставі статті 69 КК України, за наявності кількох пом'якшуючих обставин (щире каяття,

відшкодування збитків, статус ВПО тощо), судді знижують строк ув'язнення нижче найнижчої межі. По-друге, через механізм статті 75 КК України суди звільняють засуджених від відбування покарання з випробуванням (іспитовим строком від 1 до 3 років), що захищає громадян, які вчинили ситуативні проступки під впливом обставин війни, від надмірної та безпідставної ізоляції від суспільства.

Важливим орієнтиром для судової дискреції у цьому контексті стає наукова позиція дослідників. О. Кравчук та Д. Михайленко зазначають, що таємне викрадення майна в умовах воєнного стану може вчинятися як у зонах бойових дій чи окупації, так і за їхніми межами. Дослідники вважають кваліфікацію за ч. 4 ст. 185 КК України виправданою, коли правопорушник експлуатує вразливий стан потерпілих (наприклад, викрадає майно евакуйованих осіб або тих, хто перебуває в укритті) [7].

Водночас, якщо крадіжка вчинена у тиловому регіоні без використання специфічних факторів воєнного стану, застосування цієї суворої кваліфікуючої ознаки є недоцільним. Такий підхід узгоджується з метою Закону № 2117-ІХ, яка полягала у посиленні відповідальності за посягання на власність саме в період підвищеної вразливості населення [3], проте остаточне формування правозастосування залежатиме від подальшої практики вищих судових інстанцій.

В процесі змін законодавства, що передбачає відповідальність за кримінально карану крадіжку суди з масового застосування комбінації статей 69 і 75 КК України перейшли на застосування ст. 75 КК України з різними іспитовими строками [5].

Таке судове забезпечення конституційних гарантій узгоджується з міжнародними зобов'язаннями держави (ст. 9 Конституції України) [1], зокрема зі статтею 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка забороняє неспівмірне покарання [8].

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що в умовах воєнного стану роль суду трансформувалася від суто правозастосовної до вираженої правозахисної функції, де забезпечення конституційного принципу справедливості змістилося в площину Загальної частини КК України. Завдяки дискреційним повноваженням та активному застосуванню статей 69 та 75 КК України, суди наразі ефективно індивідуалізують відповідальність, згладжуючи надмірну суворість кримінального закону. Водночас, покладання цієї місії виключно на судовий розсуд створює об'єктивні ризики суб'єктивізму та неоднакової практики в різних регіонах. Для системного розв'язання цієї колізії законодавцю необхідно диференціювати відповідальність на рівні закону. Доцільно обмежити застосування суворих санкцій у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти років виключно тими майновими злочинами, які вчинені із безпосереднім використанням факторів воєнного стану, як-от мародерство, розкрадання гуманітарної допомоги чи злочини безпосередньо в зоні бойових дій. Натомість, за звичайні правопорушення у тилу судам слід повернути можливість призначення альтернативних покарань, що повністю відповідатиме вимогам статті 61 Конституції України [1] та критеріям пропорційності правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 14. Ст. 89.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. 2004.

5. Острогляд О. В. Юридична відповідальність за крадіжку в умовах воєнного стану: матеріальні та процесуальні аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 18 (30). С. 162-169

6. Рибальченко А. М. Особливості кваліфікації таємного викрадення чужого майна в умовах воєнного стану. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 квіт. 2025 р.). Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 125–129.

7. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: <https://pravo.ua/voiennyistan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachenniapokarannia/> (дата звернення 17.05.2026).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (з урахуванням Протоколів), ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

9. Суд шляхом здійснення правосуддя лише застосовує норми закону, однак не може перебирати на себе функції законодавчого органу, – позиція ОП ККС ВС. *Судово-юридична газета*. 2024. 5 березня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/294778-sud-putem-osuschestvleniya-pravosudiya-tolko-primenyaet-normy-zakona-odnako-ne-mozhet-perenimat-na-sebya-funktsii-zakonodatelnogo-organa-pozitsiya-op-kus-vs> (дата звернення: 19.05.2026).